

Az új népi értelmiség egyszerre jelentett politikai elkötelezettséget, közéleti harcokban való aktív részvételt és elmélyült szakmaiságot. A társadalomhoz való új viszony, a közéleti és szakmai szempont összekapcsolása a művelődés általános igényével az egyén mindenoldalú kifejlesztése terén tett konkrét lépést jelentette. A fejlődés során e követelmények hangsúlyuk változott. Elég hosszú ideig a magyar társadalom minél alaposabb megismerése, a paraszti kultúra értékeinek elsajátítása és főleg a politikai aktivitás állt előtérben. Ez nem volt véletlen vagy tévedés, esetleg „elhajlás”, ezt a konkrét helyzet eredményezte. Ahogy egy népi kollégista levelében írja: „... ez szükséges volt addig, amíg, hogy úgy mondjam, a súlypont az utcán volt, és nem a mérnöki asztal mögött”. (296. lap) A politikai harcban bekövetkezett döntő fordulat felvetette a szakszempont előtérbe helyezését. A NÉKOSZ ekkor megtette a fejlődés következőben szükségessé vált korrekciót.

A dokumentumok tanulmányozása nemcsak ezen a ponton mutatja a népi kollégiumok pedagógiájának nyitottságát, fejlődőképességét. Csak a forradalmi szakaszokban valósulhat meg a pedagógiai elmélet és gyakorlat fejlődésének az a dialektikus egysége, amit a népi kollégiumok pedagógiájában tapasztalhatunk. Minden elvi döntés helyességét a gyakorlaton mérték le, s az új tapasztalatok igen rövid időn belül vezettek új elvi felismerésekhez.

A NÉKOSZ-nevelés: *közösségi nevelés*. A közösségben találta meg — MAKARENKÓHOZ hasonlóan, de sok vonatkozásban tőle függetlenül — azt a szociális egységet, amely pedagógiailag legjobban megragadható, az egyén szocialista fejlődésének, fejlesztésének leghatékonyabb eszköze, s a társadalomhoz a legtermészetesebb átmenetet jelenti. A közösségi nevelés központjába az önkormányzatot helyezte, de nem annak formális megoldását, hanem a közös ügyek valóságos intézését, az „önszervezést” (KRUPSZKAJA), a valóságos hatáskör és valóságos felelősség biztosítását. A népi kollégisták tudatosan vállalták a közösségi életet. Szépen tükrözi ezt egy riport részlete: „... rendületlenül filozofálunk. Sok mindenről, de a mélyén ez van, talán a legegésőbb probléma: az egyén és közösség viszonya. — Nem félsz, hogy elveszted magad? — Ez jellemző „külső” kérdés — mondja. — Mi itt benn éppen ezt csináljuk, azt keressük, azt az életformát, melyben a közösségi élet az egyént csak gazdagítja, kiteljesíti.” (129. lap.)

Ez a közösség, az életnek ez a kiteljesedése a közös társadalmi erőfeszítések során, az ennek hatására az egész további életutat meghatározó társadalmi elkötelezettség: erről vallanak a volt népi kollégisták a kötet utolsó fejezetében. Bár a történelmi helyzet, mely ezt az elhatározó erejű pedagógiát létrehozta, megismételhetetlen, eddig elmulasztott de még nem elkésett feladatunk pedagógiai tanulságait feldolgozni, mai problémáink megoldására *alkalmazni* s a nevelés folyamatát úgy beépíteni társadalmunk életébe, ahogyan azt e dokumentumgyűjtemény tükrözi.

HORVÁTH LAJOS

BÁBOSIK ISTVÁN: AZ ERKÖLCSI TUDATOSSÁG SZEREPE A MAGATARTÁS SZABÁLYOZÁSÁBAN

Budapest, 1975. Akadémiai Kiadó. 235 oldal

Társadalmunk vezető szervei, maga a közvélemény is egyre aktívabban foglalkozik az ifjúság kérdésével. Az ifjúság helyzete hazánkban közüggé vált. A Párt ifjúságpolitikai határozata, az Országos Ifjúságpolitikai és Oktatási Tanács létrehozása, valamint az ifjúságról szóló törvény biztosítja, hogy a felnövő nemzedék megismerése, fejlesztése, védelme társadalmunk fejlődésének egyik kulcskérdése.

Az ifjúsággal kapcsolatos feladatok megoldásához nem elegendő az óhajok, elvárások megfogalmazása, de szükségessé vált, hogy a nevelélmélet művelői a valós helyzetet objektív vizsgálatokkal feltárják, a fejlődés, fejlesztés hatótényezőit elemezzék és a hatékonyabb nevelési eljárásokat kísérletileg kidolgozzák. BÁBOSIK István könyve jelentős hozzájárulás e feladat megoldásához. A szerző az erkölcsi tudatosítás, tudatosság személyiségformáló és magatartást szabályozó hatásmechanizmusának elemzését vállalta.

Az erkölcsi nevelés folyamatában a tudatosság fejlesztésének értékelése ellentmondásos, bár a gyakorlatban több-kevesebb sikerrel törekszünk a tanulók erkölcsi tudatának fejlesztésére. Az erkölcsi nevelés folyamatának részletei, hatásmechanizmusa azonban korántsem mondható feltártnak és az erkölcsi tudatosság és magatartás kapcsolatának részletei, sajátosságai, az erkölcsi magatartás mibenléte mind ez ideig kidolgozatlan a pedagógia elméletében, és tudatos felhasználásának hiányát sajnálattal többször is konstatáljuk a gyakorlatban. Ezért is örvendetes a könyv megjelenése mind az elmélet, mind a gyakorlat szempontjából.

A könyv két részre tagolódik. Az első rész az erkölcsi tudatosság és magatartás elméleti kérdéseivel, míg a második rész az erkölcsi magatartás kapcsolatának kísérleti vizsgálatával foglalkozik.

Gazdag irodalmi forrásmunkák elemzése alapján tisztázza az erkölcsi tudatosság fogalmát; majd a tudatosság és az erkölcsi szilárdság kapcsolatára vonatkozó elméletek összehasonlítása alapján kiemeli azok eltérő vagy közös, lényeges vonásait. Ennek összegezése alapján az *erkölcsi szilárdság* fogalmát olyan személyiség-komponensek kialakulásaként értelmezi, amelyek létrejöttük után a személyiségnek határozott erkölcsi-orientáltságot biztosítva, megbízhatóan és tartósan meghatározzák a magatartás erkölcsi tendenciáit. Ezáltal az erkölcsi szilárdság viszonylag állandó erkölcsi minőséget kölcsönöz a magatartásnak, s egyben ezekben a magatartási tendenciákban nyilvánulnak is meg.

Az ezt követő fejezetben az első fejezetben megmutatkozó alapossággal elemzi a szerző az erkölcsi szilárdság és erkölcsi magatartás kapcsolatára vonatkozó elméleteket és kutatási eredményeket.

Ennek során tisztáz olyan fogalmakat mint a *jellem, irányultság, beállítódás* és ezek kapcsolata. A korszerű lélektani és pedagógiai kutatás alapján bizonyítja, hogy az erkölcsi tudatosítás-tudatosság hatásmechanizmusának lényege az erkölcsi szükségletek kialakulásában és hierarchizálódásának folyamatában kifejtett hatásában rejlik. Ily módon befolyásolja a jellem és a magatartás alakulásának a minőségét is. A jellemben a tudatosság színvonala által előidézett hatások kedvezően befolyásolják a magatartás erkölcsi orientáltságát, erkölcsi szilárdságát, ily módon hozzájárul az etikailag értékes magatartási tendenciák kialakításához, megerősítéséhez, megszilárdulásához. Mivel az erkölcsi szükségletek kialakulásában, hierarchizálódásában — mint ezt korábbi ide vonatkozó külföldi kutatások igazolták — az erkölcsi tudatosítás és erkölcsi tapasztalatszerzés kombinációjától és kölcsönös viszonyától függően különböző nevelési eredmények mutatkoznak, ebből adódó kutatásai célkitűzése az volt, hogy a tudatosítás-tudatosság jellemformáló és magatartást szabályozó hatásának érvényesülését a tudatosítás és tapasztalatszerzés kölcsönös viszonyának keretei között egzakt vizsgálatokkal feltárja.

Könyve harmadik fejezetében a lélektani és pedagógiai szakirodalom alapján részletesen elemzi a szerző az erkölcsi tudatosítás és erkölcsi magatartásra vonatkozó *vizsgálati módszereket*. A módszerekre vonatkozó rendszerezése és elemzése jó eligazodást ad mindazon kutatók számára, akik hasonló témával kívánnak foglalkozni. Különösen gazdag információt ad a szovjet kutatók ilyen irányú vizsgálatára és kísérleteire vonatkozóan. Sajnálatos azonban, hogy a felszabadulás után hazai erkölcsi vonatkozású vizsgálatokra és kísérletekre — amelyek kétségtelenül szerények az előbbiekhöz képest — a szerző nem terjeszti ki elemzését.

Az elméleti elemzés és összegezés, valamint a kutatómódszertani elemzés és ezekből levonható tanulságok összegezése alapján tervezte meg BÁBOSIK István saját *kísérlet-sorozatát* az erkölcsi tudatosság és magatartásra vonatkozólag, amelyet könyve második részében részletesen is ismertet.

Az első kísérletsorozatban arra keresett választ, hogy a 12—15 éves tanulók számára szervezett kollektív közhasznú fizikai munka és a kollektív tanulmányi feladat megoldása során a tudatosítás hogyan segítette a társadalmi erkölcsi követelmények belső szükségletté válását. A természetes átalakító kísérletek keretében írásos jelentkezés, indokolás, időminta, megfigyelés, megfigyelésre készített pontos regisztrálással, statisztikailag is összegezhetővé tette az elért eredményt és a vizsgálat objektivitását biztosította.

A második kísérletsorozat célkitűzése az volt, hogy az erkölcsi tudatosítás és tudatosság szükségleteket organizáló hatását, a szükségletek hierarchizáló funkciójának szerepét és módját, s ennek a személyiségben és a magatartásban létrehozott kihatásait, a tudatosság színvonalának és a magatartás erkölcsi orientáltságának összefüggései által feltárja. A kísérlet módja közhasznú kollektív fizikai munka és kollektív tanulmányi feladat megoldása, valamint tipikus iskolai situációk keretében szervezett, felidézett természetes kísérlet volt.

A vizsgálat során tudatossági szintmegállapítást végzett, amelynek során a tudatosság összetevőinek méréséből állapította meg a tanulók színvonalát (fogalmi ismeret, erkölcsi ítélőképesség, erkölcsi összefüggések felismerése). A vizsgálat statisztikai feldolgozása által kapott értékek alapján reprezentáns csoportokat alakított ki. A csoportok aktivitását, teljesítményét időminta-vétellel, megfigyelés alapján állapította meg és azt aktivitási szint pontossági százalékban kimutatta. A tanulmányi jellegű munka, amelyet a 7. osztályos tanulók számára szervezett a magyar irodalom és nyelvtan órákon, csoportmunka keretében folyt egy fél évig. A reprezentáns csoportok kialakítását az esetben is körültekintő felméré vizsgálat előzte meg (szociometriai és erkölcsi tudatossági szint vizsgálat). A csoportok együttműködésének és teljesítményének pontos regisztrálásából vonta le következtetéseit. Az erkölcsi orientáltság irányát és minőségét nem csupán a munka és a tanulás tevékenysége során kívánta lemérni, de hatását megvizsgálta változatos iskolai helyzetekben is. A megfigyeléseket pontos szempontok kidolgozásával és rendszerezésével tette mérhetővé.

Az ismertetett vizsgálatok közül szeretném kiemelni a csoportmunka keretében végzett iskolai tanulmányi feladattal kapcsolatos átalakító kísérlet jelentőségét.

BÁBOSIK István egy elméleti pedagógiai kérdés egyik részletének tisztázására vállalkozott, a kérdés vizsgálata és kidolgozása során — mondhatnánk, hogy szinte a munka melléktermékeként — jelentős gyakorlati nevelési eredményeket is felmutatott. Ez a kísérlet egyértelműen bizonyította a *csoportmunka* keretében végzett oktató munka fokozott nevelési lehetőségeit; igazolta, hogy a tanulók együttműködése, munkában való aktivitása, munkatílusa kedvezően alakítható a csoportmunka keretében, sőt mindez fokozza a tanulók teljesítményét. Ebből következik, hogy azok a pedagógusok, akik az oktatást előtérbe helyezik azzal, hogy a tananyag feldolgozása mellett a nevelésre nem jut kellő idő, nemcsak az oktatás nevelő hatását nem érvényesítik kellőképpen, de a nevelési hatások mellőzése által az oktatás eredményességének lehetőségét is csökkentik.

A szerző kísérletei során igazolta a szovjet pszichológusok által feltárt összefüggést, hogy a személyiség megfelelő komponenseinek módosításán keresztül létrehozhatók az erkölcsi magatartásnak olyan pozitív állandó jellemzői, a személyiség olyan erkölcsi sajátosságai, amelyek ellenállnak az etikailag nem kívánatos, szituatív esetleges hatásoknak. A magatartást szabályozó determinánsok kialakult hierarchikus struktúrájának szilárd domináló tagjai azonos irányban determinálják a magatartást az azonos típusú szituációkban. Ebből következtetve megállapítja, hogy a determinánsok szilárdsága és hierarchikus kiépülése, a jellem kialakulása feleslegessé teszi a cselekedetet megelőző hosszadalmas vívódást, a motívumok harcát. Ezt a megállapítást azért kívánom kiemelni, mert a gyakorlatban ma is találkozunk olyan téves nézettel, mely a tudatosság irányából véghezvitt hosszas latolgatást, vívódást tartalmazó motívumok dúló harcát eldöntő erkölcsi cselekvést a belső szükségletből fakadó, szinte automatikus cselekvési forma értéke fölé helyezi.

A tudatosítás szerepének kísérleti vizsgálata alapján BÁBOSIK István kifejti könyvében, hogy a tudatosítás jelentős szerepet játszik a tapasztalatok feldolgozásában, értelmezésében, értékelésében, rendezésében, végső soron az erkölcsi szükségletek kialakulásában. A tanulóknak, ha nem nyújtunk segítséget a tapasztalataik feldolgozásához, értékeléséhez, lényegében lemondunk az erkölcsi nevelés tudatos irányításáról és így kockáztatjuk az erkölcsi nevelés sikerét.

A gyakorlat számára jelentős az erkölcsi magatartás hatótényezőinek ilyen elemzése, mert mint a vizsgálatok eredményeiből következik, nem elég a pedagógiai helyzetteremtés és erkölcsi szituációkban a kellő erkölcsi cselekedet gyakorlása, de a megelőző, a párhuzamos s a cselekvést követő tudatosító munkával együtt képes csak marandó pozitív átalakulást, fejlődést előidézni a személyiségben. A tudatosítás pedig csak akkor hatékony, ha a gyakorlat által előkészített talajra hullik, önmagában szintén nem elégséges az eredményes erkölcsi nevelőmunkához.

A vizsgálatok során az is igazolást nyert, hogy az erkölcsi tudatosság színvonalától függően, a tanulókat bár eltérő, de viszonylag szilárd magatartási tendenciák jellemzik. Vagyis a tudatosítás, a tudatosság hatásmechanizmusa nemcsak a társadalmi követelmények belső szükségletté válását, a szükségletek hierarchizálódását segíti elő, de a szükségletek erőviszonyainak tartósságát és szilárdságát is szabályozzák és ezáltal tartós magatartási rendszer kialakítását eredményezi.

A tudatosítás-tudatosság bár közvetetten, de jelentős mértékben befolyásolja a szükségleti szféra struktúrájának kialakulását, a jellem és ezen keresztül a magatartás erkölcsi minőségét befolyásolja, vagyis nélkülözhetetlen szerepet tölt be a személyiség formálásában.

A könyv zárófejezetében a szerző összegezi elméleti és kutatásmódszertani megállapításait, hangsúlyozva célkitűzése indokolt leszűkítését, hogy ugyanis az erkölcsi magatartás formálásának folyamatából csupán a hatásrendszer néhány eleme közti összefüggés analizálására vállalkozott és nem tekintette feladatának az egész erkölcsi nevelés folyamatának komplex elemzését. Szeretnénk mégis megjegyezni, hogy ez a részlet jelentős hozzájárulás az erkölcsi nevelés hatásmechanizmusának komplex kidolgozásához.

Végezetül a szerző gazdag irodalomjegyzéket közöl, mely jó tájékoztatást ad a téma iránt érdeklődő gyakorlati pedagógusok és kutatók számára.

BÍRÓ KATALIN

BUDA BÉLA, HAVAS OTTÓNÉ: A FELNÖTTKOR KÜSZÖBÉN

Budapest, 1974. Tankönyvkiadó. 300 oldal

HAVAS Ottóné és BUDA Béla, az ismert szerzők, népességünknek azt a milliós nagyságrendű korosztályát teszik vizsgálatuk tárgyává, amely a serdülő- és felnőttkor között foglal helyet. Ennek az ún. fiatal felnőttek népes csoportjának jelentősége korántsem csak a létszáma miatt (2,5 millió) kiemelkedő. Társadalmi szerepe már a jelenben is nagy fontosságú s a jövő távlatain-